

AUSTROUGARSKA MORNARIČKA KNJIŽNICA

Bruno Dobrić

Sveučilišna knjižnica u Puli

Kontaktni naslov:
bdobric@skpu.hr

Sažetak

Mornarička knjižnica (K. u. K. MarineBibliothek) osnovana je 1802. godine u Veneciji, od kuda su je 1848. godine preselili u Trst i 1865. godine u Pulu, gdje je djelovala do 1918. godine. Pod talijanskom su vlašću dio knjižnice odnijeli, a njemački okupatori su je preselili u Češku, od kuda su je 1949. godine prenijeli u Beč. Godine 1975. Austrija je dio sačuvanog fonda vratila u Pulu. Knjižnica se svo vrijeme postojanja razvijala s velikom brigom pod vodstvom K. u. K. Marinebibliotekara te po dosljednim knjižničkim načelima, o čemu svjedoče knjižna izdanja kataloga. U zbirci su osim rijetkih knjiga iz 16. i 17. stoljeća posebno vrijedni zemljovidi, enciklopedije i povijesna literatura. Osim mornaričke struke, nabavljali su knjige sa šireg područja tehnike i geografije. Knjižnica je obavljala također i nakladničku djelatnost za strukovne periodičke i monografske publikacije. Upravljala je brodskim knjižnicama te podružnicom pri Ministarstvu rata u Beču. Glede na spomeničku vrijednost fonda Republika Hrvatska od godine 1996. osigurava sredstva za restauratorske zahvate, što podupiru također i međunarodni projekti.

Ključne riječi

mornarička knjižnica austrijske ratne mornarice u Puli; zbirka Mornaričke knjižnice; katalogi Mornaričke knjižnice; nakladnička djelatnost Mornaričke knjižnice

Izvlaček

Avstro-ogrška Mornariška knjižnica v Pulju

Mornariška knjižnica (K. u. K. MarineBibliothek) je bila ustanovljena leta 1802 v Benetkah, o koder se je leta 1848 preselila v Trst in leta 1865 v Pulj, kjer je delovala do leta 1918. Pod italijansko oblastjo so del knjižnice odnesli, nemški okupatorji pa so jo preselili na Češko, od koder so jo leta 1949 prenesli na Dunaj. Leta 1975 je Avstrija del ohranjenega fonda vrnila v Pulj. Knjižnica se je ves čas obstoja razvijala z veliko skrbnostjo pod vodstvom K. u. K. MarineBibilotheke ter po doslednih knjižničnih načelih, o čemer pričajo knjižne izdaje kataloga. V zbirki so poleg redkih knjig iz XVI. in XVII. stoletja še posebej vredni zemljevidi, enciklopedije in zgodovinska literatura. Razen mornariške stroke so nabavljali knjige s širšega področja tehnike in geografije. Knjižnica je opravljala tudi založniško dejavnost za strokovne periodične in monografske publikacije. Upravljala je z ladijskimi knjižnicami ter s podružnico pri Vojnem ministrstvu na Dunaju. Zaradi spomeniške vrednosti fonda Republika Hrvaška od leta 1996 zagotavlja sredstva za restavratorske posege, kar podpirajo tudi mednarodni projekti.

Ključne besede

Mornariška knjižnica avstrijske vojne mornarice v Pulju, zbirka Mornariške knjižnice, katalogi Mornariške knjižnice, založniška dejavnost Mornariške knjižnice

Abstract

Austro-Hungarian Marine Library in Pula

Imperial and Royal Marine Library (K. u. K. MarineBibliothek) was founded in 1802 in Venice. In 1848, the Library was first moved to Trieste and then in 1865 to Pula where it remained in operation until 1918. Under the Italian government, part of the library's collection was taken to Italy;

under the German occupation, however, the library's collection was first moved to the present-day Bohemia and then in 1949 to Vienna. The larger part of the preserved collection was returned to Pula by Austria in 1975. Under the leadership of the librarians (K. u. K. MarineBibilothekarers) and by applying consistent principles of librarianship, the library developed with a great deal of thought and care during its existence; the printed editions of its catalogue prove that. Beside rare 16th and 17th century books, the collection includes valuable maps, encyclopaedias and historic literature. In addition to books on naval science, books from a wide range of technical disciplines and geography were purchased as well. The Library was also engaged in publishing of professional periodicals and monographs. It managed ship's libraries and the branch library at the Ministry of War in Vienna. Given the historic value of the collection, financial means for book restoration have been provided by the Republic of Croatia since 1996, which has also been supported through international projects.

Keywords

Austro-Hungarian Marine Library in Pula, Marine Library collection, Marine Library catalogues, Marine Library publishing activities

UVOD

U Sveučilišnoj knjižnici u Puli čuva se knjižnica koja je početkom 20. stoljeća bila jedna od najvećih pomorskih knjižnica na Mediteranu. To je Mornarička knjižnica (*K. u. K. MarineBibliothek*), nekadašnja središnja knjižnica austrijske (kasnije austrougarske) ratne mornarice, koja je od 1866. do 1918. godine djelovala u Puli, tada glavnoj ratnoj luci Austro-Ugarske Monarhije.

Odabir Pule za glavnu ratnu luku austrougarske ratne mornarice (Carske i kraljevske Mornarice / *K. u. K. Marine*) sredinom 19. stoljeća dao je veliki poticaj modernizaciji Pule, koja se ubrzano razvijala do Prvog svjetskoga rata. Zahvaljujući toj novoj vojno-strateškoj funkciji grad u navedenom razdoblju postaje moderno srednjoeuropsko i mediteransko vojno-pomorsko i industrijsko središte. Ukupni broj stanovnika u gradu i okolici (uključujući i vojsku) povećan je od sredine prošlog stoljeća (1.100 stanovnika 1850. godine) do 1914. godine (58.562 stanovnika) za oko 60 puta. Osnivanje Pomorskog arsenala i brodogradilišta 1856. i djelovanje brodogradilišta do danas određuju privrednu djelatnost u ovom gradu.

POVIJEST MORNARIČKE KNJIŽNICE

Mornarička knjižnica u Puli – koja od kraja 19. stoljeća nosi naziv Carska i kraljevska Mornarička knjižnica (*K. u. K. MarineBibliothek*) – osnovana je 1802. u Veneciji pri vrhovnome zapovjedništvu austrijske ratne mornarice. Njezino je osnivanje potaknuo austrijski nadvojvoda Karl (1771–1847), ministar mornarice i rata, poklonom temeljnog fonda od 20 svezaka znanstvenih djela. Pridružili su mu se mornarički časnici koji su tijekom prvih godina djelovanja knjižnice ustupali dio svojih plaća za potrebe knjižnice, a poslije je njezino financiranje preuzela država (Habsburška Monarhija). To je bila znanstvena i stručna knjižnica namijenjena potrebama austrijske mornarice te

njezino središnje sabiralište knjiga i periodike s područja pomorstva i znanosti koje se primijenjuju u pomorstvu.

Od 1814. knjižnica je bila smještena u Mornaričkom koledžu u Veneciji. Tijekom rata za ujedinjenje Italije 1848., koledž s knjižnicom premješten je u Trst, gdje je 1851. pretvoren u Mornaričku akademiju.

Preustrojtvom Mornarice, 1850-ih i 1860-ih godina Pula se intenzivno izgrađuje kao glavna ratna luka austrijske ratne mornarice, pa je u nju 1865–1866. preseljena i Mornarička knjižnica. U Puli je ona najprije djelovala u okviru Hidrografskog spremišta (do 1869.).

Godine 1869. u Puli je osnovan Hidrografski zavod, u koji je kao zaseban odjel bila uključena i Mornarička knjižnica. Ostali njegovi odjeli bili su Zvezdarnica s astronomskim, meteorološkim, geomagnetskim i plimnim opservatorijem, Spremište s mehaničkom radionicom te Spremište pomorskih karata.

Knjižnica je 1892. preseljena u novoizgrađenu zgradu Mornaričko-tehničkog odbora,¹ koji je osnovan 1885. kao savjetodavno tijelo Mornaričkog odsjeka (pri Ministarstvu rata u Beču) za vojnu brodogradnju, strojarstvo, topništvo, tehnologiju, hidrografiju i navigaciju.² Godine 1900. knjižnica je i organizacijski odvojena od Hidrografskog zavoda i priključena Mornaričko-tehničkom odboru kao poseban odjel. Zavod je održavao znanstvene kontakte i aktivnu razmjenu publikacija s najvažnijim ustanovama i korporacijama srodnih usmjerenja u Austro-Ugarskoj Monarhiji i inozemstvu.³ U to vrijeme primjetan je porast nabavljenih djela s područja tehničkih znanosti i struka. U sklopu Mornaričko-tehničkog odbora knjižnica je djelovala do 1918. godine.

Nakon propasti Austro-Ugarske Monarhije, u studenome 1918. Pulu je zaposjela talijanska vojska, koja je preuzela knjižnicu. Dio fonda odnesen je u Italiju. Knjižnica je

priopjena knjižnici Vojnoga pomorskog zapovjedništva u Puli. Godine 1943., nakon kapitulacije Italije, Pulu je zaposjela njemačka vojska, koja je 1944. cijeli fond Knjižnice preselila na područje današnje Češke. Godine 1949–1950. preseljena je u Ratni arhiv (*Kriegsarchiv*) u Beču.

Godine 1975. Republika Austrija poklonila je Jugoslaviji i Hrvatskoj veći dio očuvanog fonda Mornaričke knjižnice (oko 20.000 sv.), koji je dodijeljen pulskoj Naučnoj biblioteci (danas Sveučilišnoj knjižnici). Manji dio fonda (oko 11.000 sv.) ostao je u knjižnici Austrijskoga državnog arhiva (*Österreichisches Staatsarchiv*) u Beču, zajedno s inventarnim knjigama. Pulski dio fonda registriran je 1992. kao kulturna spomenička baština Republike Hrvatske. Godine 1996. Mornarička knjižnica je kao posebna zbirka Sveučilišne knjižnice premještena u Dom hrvatskih branitelja (zgrada nekadašnjeg austrougarskog Mornaričkog kasina, izgrađena 1913.).

ORGANIZACIJSKI USTROJ I DJELATNOST KNJIZNICE

Organizacijski ustroj

U sklopu pulskoga Hidrografskog zavoda knjižnica je djelovala od 1869. do 1900. Zavod je administrativno, vojno i uredskim poslovanjem bio podređen Vojnom zapovjedništvu Pule, a u ekonomsko-administrativnom pogledu bio je podređen Lučkom admiralitetu u Puli.⁴ Zavod je bio ustrojen iz 4 odjela, a jedan od ovih bila je knjižnica. Na čelu odjela bili su načelnici, a na čelu zavoda ravnatelj.

Knjižnično osoblje

Od osnutka knjižnice njeno vodstvo bilo je povjereno osobama koje su vojnim školovanjem ili znanstvenom djelatnošću bile vezane za pomorstvo, odnosno hidrografiju. To su pretežito bili časnici austrijske (kasnije austrougarske) Mornarice.

Prvi voditelj knjižnice 1803. bio je kapetan fregate Luca Andrea Corner, koji je imao funkciju “nadzornika Carsko-kraljevske Mornaričke knjižnice”. U sklopu Mornaričkog koledža u Veneciji knjižnica je bila povjerena jednom profesoru, koji je trebao imati časnički čin. Od 1860. kada je osnovan Hidrografski zavod u Trstu, knjižnicu je vodio jedan hidrograf, a bio je zaposlen i njegov pomoćnik.⁵

Od 1865–1866., kada je knjižnica preseljena u Pulu, za nju su bili zaduženi hidrografi i poručnici bojnog broda. Načelnik Mornaričke knjižnice u pulskom Hidrografskom zavodu vodio je njezino cjelokupno poslovanje, za što je

osobno bio odgovoran. On je bio dužan pratiti novoobjavljena djela s područja pomorskih znanosti i voditi točnu bibliografiju takvih djela u svrhu uvećanja knjižničnoga fonda.⁶

Prvi zaposlenik koji je naveden kao knjižničar Carske i kraljevske mornarice (*K. u. K. MarineBibliothekar*) bio je zastavnik bojnog broda Albert Seelig, autor 2. izdanja kataloga Knjižnice 1905. godine. On je tu funkciju obavljao oko 20 godina.

Knjižnično osoblje obavljalo je sljedeće poslove: evidentiranje prispjelih želja o djelima koja treba nabaviti, nabava, katalogiziranje, evidentiranje priznanica o posuđenim djelima, nadgledanje da li se korisnici pridržavaju propisa koji su vezani za posudbu, i uopće saobraćanje s osobama i službama koje koriste knjižnicu.⁷

Knjižni fond

Najstariji popis knjižnog fonda Mornaričke knjižnice potječe iz 1803. Sadrži 58 djela u 94 sveska, među kojima je 16 djela iz Knjižnice Sv. Marca u Veneciji (radi se o duplikatima njihovih knjiga).⁸

Najstariji knjižnični fond iz Venecije krajem 1804. sadržavao je oko 4.000 djela i oko 2.000 darova.⁹

Prema posljednjoj upisanoj knjizi u Inventarnom katalogu (*Grundbuchkatalog*),¹⁰ krajem 1918. (kada je prestala djelovati) imala je 18.472 naslova knjiga i periodike s oko 47.000 svezaka.¹¹ No, nije poznat točan broj naslova i svezaka, jer je u Inventarnom katalogu dio fonda bio otpisan zbog oštećenosti ili gubitka (što je označeno precrtavanjem takvih djela u katalogu). Stoga to ne možemo smatrati pouzdanim podatkom, dok se ne utvrdi da li sva precrtana djela nedostaju i u Beču i u Puli.¹² Poznata hrvatska knjižničarka Eva Verona je, na osnovi objavljenog kataloga Mornaričke knjižnice (1905–1914), izračunala da je 1918. godine ukupno bilo bar oko 30.000 svezaka.¹³

Manji dio fonda važan je za Pulu, npr. stotinjak znanstvenih publikacija pulskoga Hidrografskoga zavoda. Mnogobrojna djela o Austro-Ugarskoj Monarhiji važna su za proučavanje povijesti zemalja koje su bile u sastavu te monarhije.

Vrijednost fonda knjižnice ne proizlazi samo iz brojnih mnogih rijetkih primjeraka knjiga, već isto tako i iz pomorsko-znanstvene obuhvatnosti njezina fonda, i iz nabavljanja znanstveno relevantnih publikacija s toga područja iz cijeloga svijeta.

Knjižnične prostorije

U Veneciji knjižnica je bila smještena u Mornaričkom koledžu, u bivšem samostanu Sv. Ane.¹⁴

Nakon što je za Hidrografski zavod 1871. u Puli sagrađena nova velebna zgrada na brežuljku Monte Zaro, knjižnica je smještena na prvom katu, u dvije velike sobe uz koje je bila čitaonica.¹⁵

Godine 1884., zbog pomanjkanja prostora i sve većeg broja korisnika, knjižnica je 1892. preseljena u novu zgradu Mornaričko-tehničkog odbora. Knjižnica je bila smještena u podrumu i visokom prizemlju. Raspolagala je s 8 soba s knjigama, 1 spremišnim prostorom, 1 čitaonicom i s 4 prostorije za urede i za rukovanje knjigama. Za smještaj knjižnog fonda osigurano je 37 dužinskih metara (polic) za knjige velikog formata, 765 m za knjige manjeg formata, 130 m za knjige uobičajene veličine i 8 m za knjige *folio* formata, čime je problem prostora bio riješen sve do kraja djelovanja knjižnice 1918. godine.¹⁶

Katalozi

Od 1867. do 1918. u knjižnici je vođen temeljni katalog (inventar) knjižnice, koji je danas sačuvan u knjižnici Ratnog arhiva u Beču u 32 bilježnice *in folio* (pulska Sveučilišna knjižnica ima njihove mikrofilme).

U svrhu olakšavanja korištenja knjižničkog fonda pripadnicima Mornarice 1871. objavljen je 1. svezak prvog izdanja kataloga Knjižnice: Katalog der Bibliothek S. M. Kriegsmarine. Pola, Verlag des Hydrographischen Amtes der S. M. Kriegs-Marine, 1871. v8° XI + 296 str.

S obzirom na knjižnice na području današnje Hrvatske, ovo je drugi po redu tiskani katalog i ujedno najopsežniji katalog jedne stručne knjižnice do 1918.¹⁷

Ovaj katalog je kao službena knjiga predan mornaričkim vlastima, službenicima i brodovima. Za korištenje u čitaonici pojedinim primjercima uvezivanjem je uz svaki list pridodan prazan list na koji su po autorima i strukama upisivane prinove. Određeno je da će se na osnovi toga periodično objavljivati dodatni listovi za katalog (koji su se naknadno mogli uvezati).¹⁸

Dva sveska nastavaka ovog kataloga objavljena su 1884. i 1895. Godine 1905. objavljeno je drugo, prošireno izdanje kataloga, u tri sveska, tiskano u ljubljanskoj tiskari I. v. Kleinmayr & Fed. Bamberg: Katalog der K. u. K. Marine-Bibliothek. 2. Aufl. Pola, Hrsg. vom K. u. K. Marinetechnischen Komitee, 1905. v8°

Nakon ovog izdanja tiskana su još četiri sveščića dodatka, koja su objavljena od 1908. do 1914.

Ovaj katalog poklonjen je svim poznatim pomorskim knjižnicama u inozemstvu, kao i vojnim i sveučilišnim knjižnicama i knjižnicama visokih tehničkih škola u Monarhiji.¹⁹

Katalozi su podijeljeni na stručno-predmetni (1. i 2. sv.) i autorski katalog (3. sv.). U stručno-predmetnom katalogu građa podijeljena na “znanosti koje nisu u neposrednoj svezi s plovidbom” (1. sv.) i “pomorske znanosti i pomoćne znanosti u neposrednoj svezi sa plovidbom” (2. sv.).

Ovaj katalog je veoma precizan, te se i danas koristi kao pouzdano pomagalo za pretraživanje fonda ove knjižnice. Dostupan je na mrežnim stranicama Sveučilišne knjižnice u Puli (<http://www.skpu.hr>).

Nabava

Godine 1804. Ministarstvo mornarice nalaže Zapovjedništvu mornarice da se knjige koje se nabavljaju za knjižnicu “trebaju baviti znanostima i znanjima koja su u što užoj svezi s pomorskim umijećem”.²⁰

Prve knjige pristigle su ovu knjižnicu kao poklon Knjižnice sv. Marka u Veneciji (duplikati knjiga poklonjeni 1803. i 1804., 26 djela) i iz Vojno-zemljopisnog instituta u Milanu, koje je austrijska vojska 1814. zatekla u talijanskom Ministarstvu rata i mornarice, nakon protjerivanja francuske vojske.²¹

Dio kupljenih knjiga potječe iz privatnih knjižnica markiza Castellera (31 sv., 1825. uključen u knjižnicu), grofa Stratica, profesora matematike na Visokom učilištu Brera (1827. nabavljeno je 310 sv.), poručnika i zapovjednika c. kr. Mornaričke artiljerije Michelea Bosa (1833. kupljena su 652 djela).²² Sačuvan je popis djela iz ove posljednje ostavštine, kupljenih za 579 florina, među kojima su vrijedne zemljopisne karte, enciklopedijska izdanja (*Encyclopedie methodique*, Padova 1784.–1805.; 69 svezaka), povijesne edicije (*Storia universale*, Venezia 1765.–1814.; 60 svezaka), 3 knjige iz 16. stoljeća.²³

Statutom Hidrografskog zavoda iz 1869. određena je svrha knjižnice, što je određivalo vrstu publikacija koje treba nabavljati: “Svrha: Mornarička treba sadržavati najbolja djela stručnih i pomoćnih pomorskih znanosti, pružati svim strukama Mornarice sredstvo za proširenje znanja i za suvremeni napredak.”²⁴ U skladu s time određeno je da su prioritet nabave publikacije o pomorstvu i znanosti koje se primjenjuju u pomorstvu, koje je trebalo nabavljati što je moguće potpunije, prvenstveno

one koje se posebno odnose na ratnu mornaricu. Od znanosti koje nisu izravno povezane s pomorstvom nabavljane su prije svega djela s područja tehničkih znanosti, zatim zemljopisna i putopisna djela (posebno pomorski putopisi i ekspedicije), a ostalo ovisno o raspoloživim sredstvima.²⁵

Knjižnica je primala poklone knjiga od znanstvenih ustanova s kojima Zavod obavlja razmjenu za vlastite publikacije, od Mornaričkog odsjeka Ministarstva rata, te od osoba iz mornarice i od knjižnica. Pritom se preuzimalo samo djela koja su doista vrijedna za knjižnicu.²⁶

Uprava Hidrografskog zavoda je 1884. kao cilj nabave iskazala potrebu stvaranja cjelovite stručne knjižnice znanstveno-enciklopedijskog karaktera, “knjižnice koju bi, u skladu sa značajem c. i kr. ratne mornarice u državnom organizmu, trebalo ubrajati u istaknutije knjižnice Austrije.”²⁷

Godine 1896. Mornarički je odsjek donio odluku o obvezi dostavljanja knjižnici po dva primjerka svih izdanja ratne mornarice.²⁸

Posebna pažnja posvećena je nabavi znanstvenih i stručnih časopisa, npr. 1880. nabavljeno je više od 50 stručnih časopisa, od toga dio putem razmjene.²⁹

Ukupno je godišnje nabavljano između 1.297 i 1.877 sv. knjiga i periodike.

Posuđivanje

Korištenje knjižnice bilo je dopušteno: a) svim nadležstvima, uredima, ustanovama i zapovjedništvima brodova ratne mornarice; b) osobama koje primaju stalnu plaću ratne mornarice i drugih rodova vojske; 3) u Puli smještenim vojnim nadležstvima i uredima vojske, odnosno pulskog garnizona.³⁰

Osobe u službi u mornarici nisu mogle posuđivati knjige izvan knjižnice u vrijeme kada su ukrcane na brod koji treba isploviti na duže putovanje. Rok posudbe bio je dva mjeseca, a za službene potrebe vojnih nadležstava i ureda u Puli četiri mjeseca. Jedna osoba mogla je istovremeno posuditi najviše četiri knjige, a više od toga samo uz dozvolu lučkog admirala. Posuđivanje i razduživanje je evidentirano u posebnom protokolu.

Osobama u službi u mornarici izvan Pule posudba je bila omogućena uz predočenje pismenog zahtjeva nadležnog zapovjedništva, odnosno ureda, koji ujedno odgovaraju za posuđeno djelo i razdužuju isto. Nadležstva i uredi/sluzbe drugih rodova vojske u Puli mogli su posuđivati knjige za službenu uporabu kao i za svoje časnike i službenike upućivanjem pismenog zahtjeva Hidrografskom zavodu.³¹

Časnici i vojni činovnici u Puli smjeli su koristiti knjige isključivo u čitaonici.³²

Od rujna 1871. do rujna 1872. korišteno je 1.526 djela.³³

Iste je godine provedena analiza korištenja po strukama. Pokazalo se da su najviše korištena djela s područja matematike, geodezije, astronomije i nautike (125 djela), zemljopisa (114 djela), putopisa (85 djela), fizike, kemije i meteorologije (74 djela), povijesti, ratne pomorske povijesti i povijesti brodogradnje (46 djela).³⁴

Bila su točno određena pravila posudbe za brodove: “Brodovi opremljeni za isplovljavanje mogli su opremiti brodske knjižnice i za vrijeme trajanja misija posuditi zemljopisna, hidrografska djela i putopise, ali to nije bilo dopušteno pojedincima na tim brodovima.”³⁵

Tijekom rata i neprijateljski zarobljenici su smjeli posuđivati knjiga, npr. francuskom časniku O’Byrneu to je omogućeno nakon zarobljavanja 1915. godine.³⁶

Uređivačka i izdavačka djelatnost knjižnice

Od 1873. djelatnici Mornaričke knjižnice uređivali su i objavljivali stručno-znanstveni mjesečnik *Mittheillungen aus dem Gebiete des Seewesens* (Priopćenja s područja znanosti o moru), koji je izlazio od 1883. do 1915. Ovaj časopis knjižnica je razmjenjivala s brojnim znanstvenim časopisima u svijetu.

Pored toga, djelatnici Mornaričke knjižnice su sastavljali i objavljivali godišnjake *Jahrbuch der meteorologischen und erdmagnetischen Beobachtungen* (1897–1915) i *Almanach für die K. u. K. Kriegs-Marine* (1876–1918), kao i knjige: *Nautisch-technisches Wörterbuch der Marine* (Nautičko-tehnički rječnik; na njemačkom, engleskom, francuskom i talijanskom jeziku),³⁷ *Gedenkblätter der K. u. K. Kriegs-Marine* (1898–1902.; objavljena su 4 sveska u prijevodu na 6 jezika³⁸).

Podružnice knjižnice

a) Stručne knjižnice pri mornaričkim uredima i službama

Devedesetih godina 19. stoljeća uvode se nazivi “glavna knjižnica” i njezine “podružnice”, što je proizišlo iz sve većeg broja priručnih i sličnih knjižnica u raznim ustanovama i službama ratne mornarice. Jedna od prvih takvih podružnica knjižnice bila je Priručna knjižnica Mornaričkog odsjeka, koji je bio organiziran pri Ministarstvu rata u Beču. Godine 1874. Mornarička knjižnica preuzela je u evidenciju knjižni fond ove knjižnice, koji je sadržavao oko 1.000 sv.³⁹

b) Brodske knjižnice

Tijekom 1871–1872. knjižnica je uputila Mornaričkom odsjeku prijedlog za uvođenje brodskih knjižnica na veće brodove ratne mornarice, koji je prihvaćen. Prema tom prijedlogu one su se sastojale “uglavnom od temeljnih djela iz svih pomorskih znanosti i njihovih pomoćnih znanosti, a zatim od leksikografskih priručnika.”⁴⁰

Brodske knjižnice pripadale su Mornaričkoj knjižnici i u pogledu upravljanja i nabave. Prvi put je 1880. posredstvom knjižnice izvršena nabava za brodske knjižnice, pri čemu su nabavljene knjige evidentirane kao knjižni fond Mornaričke knjižnice.⁴¹

Za brodske knjižnice Mornarička knjižnica je godišnje nabavljala između 500 i 1.000 svezaka.

Godine 1895. knjižnica je izradila novi nacrt za uređivanje brodskih knjižnica,⁴² a 1897. izvršena je njihova temeljita reorganizacija, pri čemu su one uređene za zastavni brod eskadre, za brodove u prekoceanskim misijama, i 6 knjižnica za brodove u samostalnoj misiji po Sredozemlju i za stacionirane brodove. Iste godine navode se djela koja su trebale imati ove knjižnice: izbor djela o ratnoj znanosti (za zastavni brod eskadre), Brehmov “Život životinja”, izbor prirodopisnih, zemljopisnih i etnografskih priručnika, kao i nekoliko knjiga poucnoga općeznanstvenog sadržaja. Pulski Hidrografski zavod predložio je odgovarajuće popise: za prvu kategoriju 72 djela, za drugu 52 i za treću 47 djela. U njima se navode djela koja bi trebale imati knjižnice zastavnih brodova: “rječnici, atlasi, leksikoni, djela iz povijesti pomorskog ratovanja i pomorstva”.⁴³

U razdoblju od 1899. do 1901. bilo je ukupno 12 brodskih knjižnica, od toga je jedna bila formirana za zastavni brod eskadre, 5 za tzv. misijska putovanja i 6 za stacionirane brodove.

Tek 1914. Mornarički odsjek u Beču prihvatio je zahtjev časnika o uspostavljanju samostalnih brodskih knjižnica, neovisnih o Mornaričkoj knjižnici, koje bi bile pod upravom brodova. Predloženo je da njihov fond ne bude istovjetan fondu Mornaričke knjižnice (osim priručnika i riječnika), čime bi se omogućila razmjena. No, zbog početka rata odustalo se od provedbe ovih prijedloga.

DIO FONDA KNJIZNICE KOJI SE ČUVA U SVEUČILIŠNOJ KNJIZNICI U PULI

Mornarička knjižnica u Puli sadrži 6.757 naslova u 20.371 svesku. Od toga je oko 13.000 sv. monografija i oko 7.000 sv. časopisa, godišnjaka i novina. Knjižni fond

čine isključivo znanstvene i stručne publikacije znanstvenih udruga i ustanova iz gotovo cijelog svijeta (najviše iz Europe, ali i iz SAD, Rusije, Japana, Južne Amerike) objavljene od XVI. stoljeća do 1918. godine. Očuvane su 3 knjige iz XVI. st. i 10 knjiga iz XVII. st., a najveći je dio fonda (oko 85 %) iz XIX. st. Najstarija je knjiga *Orationi militari*, objavljena 1586. u Veneciji.

Oko 60 % fonda (oko 12.000 sv.) na njemačkom je jeziku, oko 15 % na francuskom i približno jednako toliko na engleskom, oko 7 % na talijanskom, a oko 3 % fonda na latinskom i na ostalim jezicima (španjolskom, švedskom, danskom, portugalskom, ruskom i dr.); na hrvatskom jeziku je 15 sv.

Prema sadržaju, u fondu su pretežito zastupljene prirodoslovno-matematičke i tehničke znanosti, pomorstvo, hidrografija, oceanografija i znanosti koje se primjenjuju u pomorstvu. Dvjestotinjak rječnika raznih jezika, enciklopedije i leksikoni (npr. Diderot – D’Alembertova *Encyclopédie* iz 1781–1782.), povijesna i zemljopisna djela te putopisi iz gotovo cijelog svijeta daju toj knjižnici i humanističko-znanstvena i općeobrazovna obilježja.

Za zemlje na području Jadrana važno je stotinjak znanstvenih i stručnih publikacija pulskoga Hidrografskoga zavoda u kojima su objavljeni rezultati meteoroloških, hidrografskih, geoloških, medicinskih i drugih istraživanja vezanih za istočnojadransku obalu, kao i djela o povijesti austrougarske mornarice.⁴⁴ Mnogobrojna djela o Austro-Ugarskoj Monarhiji, o povijesti, etnografiji i kulturi zemalja u sklopu Monarhije, važna su za proučavanje povijesti zemalja koje su bile u sastavu te monarhije, npr. edicija “Die Völker Österreich-Ungarns. Ethnographische und Culturhistorische Schilderungen. Wien und Teschen, 12 Bde. (12 sv.); Bd. X. Šuman, Josef. Die Slovenen (1881). Stare J., Die Kroaten (1882). Tu je i poznata edicija “Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild”. Wien 1886–1902, 24 Bde. (24 sv.).

Vrijednost fonda Mornaričke knjižnice ne proizlazi samo iz brojnih mnogih rijetkih primjeraka knjiga, već isto tako i iz pomorsko-znanstvene obuhvatnosti njezina fonda, i iz nabavljanja znanstveno relevantnih publikacija s toga područja iz cijeloga svijeta. Eva Verona ističe tu osebnost fonda Mornaričke knjižnice: “Zanimljivo je pri tome navesti da se Biblioteka nije, po uzoru na ostale knjižnice bivše Austro-Ugarske Monarhije, ograničila na publikacije iz određenih zemalja, nego je primala i izdavanja znanstvenih društava i ustanova, te časopise iz cijeloga svijeta, uključujući Rusiju, Sjevernu i Južnu Ameriku, Japan i dr.”⁴⁵

Sačuvani dio fonda Mornaričke knjižnice u Puli predstavlja svjetsku kulturnu baštinu, koja svjedoči o znanstvenim postignućima mnogih generacija sa svrhom omogućavanja sigurne plovidbe, kao i o poznavanju pomorskih zemalja svijeta i njihovih naroda, jezika, običaja, kulture i povijesti.

PREDSTAVLJANJE KNJIŽNICE JAVNOSTI I ZAŠTITA NJEZINA FONDA

Posljednjih godina Sveučilišna knjižnica je realizirala više projekata u cilju predstavljanja Mornaričke knjižnice hrvatskoj i inozemnoj javnosti i zaštite njezina fonda:

a) Objavljivanje publikacija o knjižnici.

- Godine 1997. objavljena je monografija o ovoj knjižnici, s tekstom na hrvatskom i njemačkom jeziku: Wagner, Walter – Dobrić, Bruno, Mornarička knjižnica – knjižnica austroугarske Mornarice / K. u. K. Marine-Bibliothek. Pula: Sveučilišna knjižnica.
- Godine 2005. objavljen je zbornik radova međunarodnog znanstvenog skupa u povodu 200. obljetnice osnutka Mornaričke knjižnice: “Mornarička knjižnica i austrijska/austroугarska mornarica u Puli”. Pula: Sveučilišna knjižnica. Skup je organiziran 2002. godine.

b) Predstavljanje knjižnice na internetu (<http://www.skpu.hr>).

- izbor naslovnica i ilustracija rariteta iz Mornaričke knjižnice (2004.)
- tiskani autorski katalog Mornaričke knjižnice iz 1905. (realizirano 2006.)

c) Zaštita fonda.

Godine 1992., nakon obavljene revizije, fond Mornaričke knjižnice koji se čuva u pulskoj Sveučilišnoj knjižnici registriran je kao kulturna spomenička baština Republike Hrvatske. Zbog starosti fonda, čestih preseljenja i nezadovoljavajućih uvjeta u kojima su knjige bile pohranjene do 1996., velik dio fonda bilo je potrebno zaštititi knjigovezačkom i restauratorskom djelatnošću. Zbog toga se od 1995. kontinuirano provodi zaštita fonda knjižnice. Do 2006. uvezano je i restaurirano oko 1.100 sv. (projekt financiraju Ministarstvo kulture, Istarska županija, Grad Pula i sponzori)

Realizirana su i dva međunarodna projekta zaštite:

1. Talijanska Regija Veneto financirala je zaštitu djela na talijanskom jeziku iz fonda Mornaričke knjižnice (1999).

2. Zahvaljujući posjedovanju Mornaričke knjižnice pulska Sveučilišna knjižnica je bila domaćin Unescovog međunarodnog tečaja za zaštitu materijala od papira (18.–29. 9. 2000). Godine 2003. objavljen je zbornik predavanja s ovog tečaja (na engleskom jeziku).

d) U svrhu nadopunjavanja i aktualiziranja fonda Mornaričke knjižnice i istraživanja povijesti austroугarske Mornarice od 2006. izgrađuje se Mornarička zbirka koja obuhvaća publikacije o austroугarskoj Mornarici i o Jadranskom moru.

Literatura

1. Dobrić, Bruno (2003). Kultura čitanja i nacionalni pokreti. Pula: C.A.S.H.
2. Dobrić, Bruno (2007). Vodič Sveučilišne knjižnice u Puli. Pula: Društvo bibliotekara Istre.
3. Gareis, Anton (1897). Geschichtliche Darstellung der Entwicklung des k.u.k. hydrographischen Amtes. Pola: K. u. K. hydrographisches Amt.
4. Jahresbericht der k.und k. Kriegs-Marine (1875.–1913.). Wien: Kriegsministerium.
5. Lukin, Roman (1986). Mornarička knjižnica (K. u. K. Marine Bibliothek). Pula: Povijesno društvo Istre.
6. Mornarička knjižnica i austrijska/austroугarska mornarica u Puli: zbornik radova (2005). Pula: Sveučilišna knjižnica.
7. Statuten und Dienstes-Vorschriften für das hydrografische Wesen in S. M. Kriegs-Marine. Beilage A zum Marine-Normal-Verordnungsblatte, Wien, XXXI. Stück, vom 23. September 1869.
8. Wagner, Walter (1962). Zur Geschichte der K. u. K. Marinebibliothek, u: Mitteilungen des Osterreichischen Staatsarchivs, Wien, 15 (1962), str. 336–389.
9. Wagner, Walter i Bruno Dobrić (1997). Mornarička knjižnica – K. u. K. Marine-bibliothek. Pula: Sveučilišna knjižnica

Prilog

Sadržaj stručnog kataloga za pomorske znanosti i pomoćne znanosti u neposrednoj svezi s plovidbom:

- I. Djela o pomorstvu uopće
- II. Nautika i obalna mjerenja

- III. Oceanografija, pomorska meteorologija i brodska putovanja
- IV. Pomorska posada (mornari). Oprema broda. Spašavanje. Morsko ribarstvo
- V. Pomorsko ratovanje, pomorska taktika. Strategija na moru. Obalni rat. Ratne luke i utvrđene luke. Signalizacija
- VI. Topništvo i nauka o oružju. Oklopništvo
- VII. Torpediranje i morske mine. Podmorski rat
- VIII. Brodogradnja
- IX. Parni strojevi
- X. Vodogradnja. Riječna i jezerska plovidba. Opis riječnih tokova. Riječne karte
- XI. Pomorska medicina
- XII. Ratna mornarica
- XIII. Trgovačka mornarica, pomorska plovidba i pomorska trgovina
- XIV. Pomorsko pravo i zakoni o plovidbi
- XV. Povijest pomorske plovidbe i povijest mornarice
- XVI. Mješovito (pomorska beletristika i umjetnost. Pomorska etiketa i ostalo)

POVZETEK

Mornariška knjižnica in založništvo c. kr. mornarice v Pulju

Mornariško knjižnico (MarineBibliothek), od konca 19. stoletja imenovano "K. u. K. MarineBibliothek" (Knjižnica c. kr. mornarice), je leta 1802 v Benetkah na pobudo nadvojvode Karla (1771–1847), ministra mornarice in vojne, ustanovilo vrhovno poveljstvo avstrijske vojne mornarice. Od samega začetka je bila opredeljena kot znanstvena in strokovna knjižnica. Služila je potrebam mornarice. Njen osnovni namen je bil zbiranje knjig in periodike s področja pomorstva in drugih za pomorstvo pomembnih znanosti.

V avstrijsko-francoski vojni leta 1805 je Avstrija izgubila Benetke, z njimi pa tudi to knjižnico. Po vrnitvi Benetk pod avstrijsko oblast so leta 1814 tam našli del njenega fonda. Do leta 1850 je bila knjižnica nameščena v mornariškem kolegiju (Collegio di Marina). Po vojnih dogodkih leta 1848 se je moral kolegij s knjižnico preseliti v Trst. Tu je bila knjižnica v obdobju 1850–1865 priključena nekaterim izobraževalnim ustanovam mornarice (pomorski akademiji, mornariški zvezdarni, hidrografskemu zavodu).

Po preureditev mornarice po načrtih njenega poveljnika nadvojvode Ferdinanda Maksimilijana konec petdesetih in šestdesetih let 19. stol. se je začel Pulj intenzivno razvijati v glavno pomorsko pristanišče avstrijske mornarice. V obdobju 1865–1866 so v Pulj premestili tudi dele razformiranega tržaškega hidrografskega zavoda, skupaj z mornariško knjižnico, ki je potem do leta 1918 v Pulju

delovala kot osrednja knjižnica avstro-ogrške mornarice. Delovala je v okviru treh ustanov: hidrografske postaje (shrambe) (do leta 1869), hidrografskega zavoda (od leta 1869 do leta 1892, oziroma do leta 1900) in mornariško-tehničnega oddelka (1900–1918).

Po propadu monarhije je knjižnico prevzela italijanska vojska v Pulju, njen manjši del pa je bil odnesen v Italijo. Leta 1944 je nemška vojska celoten puljski fond knjižnice prenesla na področje današnje Češke. Leta 1950 so jo prenesli v Avstrijski državni arhiv na Dunaju. Leta 1975 je Republika Avstrija večino fonda (okoli 20.000 zvezkov) vrnila v Pulj kot darilo. Fond so namestili v Znanstveni knjižnici (današnji Univerzitetni knjižnici). Manjši del fonda (11.000 zvezkov) je skupaj z inventarnimi knjigami ostal v knjižnici Avstrijskega državnega arhiva na Dunaju. Od leta 1992 je fond knjižnice v Pulju registriran kot kulturni spomenik Republike Hrvaške, od leta 1996 pa je kot del fonda "Sveučilišne knjižnice" nameščen v "Domu hrvaških braniteljev" (nekdanji mornariški kazino).

Mornariška knjižnica v Pulju ima 6.757 naslovov knjig z 20.371 zvezki, od tega okoli 13.000 zvezkov monografij in okoli 7.000 zvezkov časopisov, revij in zbornikov (npr. okoli 800 zvezkov časopisov s področja znanosti o morju). V fondu so izključno znanstvene in strokovne publikacije znanstvenih združenj in ustanov iz vsega sveta (predvsem iz Evrope), ki so bile objavljene v obdobju od 16. stoletja do leta 1918. Knjižnica hrani 3 knjige iz 16. stoletja in 10 knjig iz 17. stoletja, največji del fonda (okoli 85 %) pa je iz 19. stoletja.

Okoli 60 % fonda (okoli 12.000 zvezkov) je v nemškem jeziku, 15 % v francoskem, 15 % v angleškem, 7 % v italijanskem, okoli 3 % pa v latinskem in v drugih jezikih (španskem, švedskem, danskem, portugalskem, ruskem in drugih; 15 zvezkov je v hrvaškem jeziku).

V knjižnici so zastopane skoraj vse naravoslovno-matematične in tehnične znanosti, znaten delež fonda pa sestavljajo knjige s področja pomorstva, hidrografije, oceanografije in tehničnih znanosti, ki so pomembne v pomorstvu.

Približno dvesto slovarjev različnih jezikov, enciklopedije in leksikoni (npr. Diderotova in d'Alembertova Enciklopedija iz let 1781–1782), zgodovinska in zemljepisna dela ter potopisi iz skoraj vsega sveta dajejo knjižnici tudi humanistično-znanstveni in splošnoizobraževalni značaj. Manjši del fonda je pomemben za mesto Pulj, na primer okoli sto znanstvenih publikacij hidrografskega zavoda v Pulju. Številna dela o avstro-ogrski monarhiji pa so pomembna tudi za preučevanje zgodovine Hrvaške.

Vrednost fonda knjižnice ni le v številnih redkih primerkih knjig, temveč tudi v njenem pomorskem znanstvenem značaju, saj je bila namenjena mornarici oziroma pomorstvu nasploh in zbiranju znanstveno relevantnih publikacij s tega področja v vseh državah sveta in v vseh jezikih. Prav zaradi tega je knjižnica danes svetovna kulturna dediščina.

ZALOŽNIŠTVO C. KR. MORNARICE V PULJU

Avstro-ogrška mornarica je od sedemdesetih let 19. stoletja do leta 1918 v Pulju izdala okoli 100 naslovov (okoli 200 zvezkov) znanstvenih in strokovnih monografij in periodike v nemškem jeziku s področja pomorstva, ladijskega strojništva in elektrotehnike, pomorskih vojnih veščin, pomorske artilerije, hidrografije in oceanografije, geofizike, meteorologije ter zgodovine c. kr. mornarice in njenih pomorskih odprav. V Mornariški knjižnici je shranjenih 65 zvezkov tovrstnih monografij in 32 zvezkov periodike iz 19. stoletja, preostalo pa je bilo objavljeno v 20. stoletju. Izpostaviti velja izdajo hidrografskega zavoda "Veröffentlichungen des hydrographischen Amtes der k.u.k. Kriegs-Marine zu Pola" (1897–1915, 28 zv.) in 6 zvezkov izdaje "Die Reisen S. M. Schiffe" (Potovanja ladij Nj. Veličanstva; 1884–1894). Štirijezični "Nautisch-technische Wörterbuch der Marine" (Navtično-tehnični slovar mornarice) je bil objavljen v štirih obsežnih zvezkih. Sestavili so ga P. E. Dabovich (1. zv. iz leta 1883), E. Norman-Friedensfels in J. Heinz (2. zv. in dodatek iz leta 1905 in 1910).

Med znanstvenimi in strokovnimi deli je treba izpostaviti "Segelhandbuch der Adria" (Peljar za Jadran) z obsežno 2. izdajo (469 str.), objavljeno leta 1906. "Nautische Tafeln der k. k. Kriegsmarine" (Navtične tablice c. kr. vojne mornarice) so bile izdane leta 1882, do leta 1913 pa je bilo objavljeno skupno pet izdaj tega priročnika. F. Attmayr je napisal tri knjige: "Über Seetaktik" (O pomorski taktiki, 1875), "Über den Seekrieg" (O pomorski vojni, 1878) in knjigo "Der Krieg Österreichs in der Adria im Jahre 1866" (Vojna Avstrije na Jadranu leta 1866), iz leta 1896. Profesor na reški pomorski akademiji F. Pitzinger je leta 1910 v Pulju objavil dva zvezka knjig o ladjedelstvu "Schiffbaukunde". Od leta 1876 do leta 1914 je bilo objavljenih okoli deset učbenikov in priročnikov za mornariške šole, za pomorsko akademijo na Reki in za strokovno izobraževanje častnikov ter okoli trideset manjših priročnikov za urjenje mornarjev v uporabi vseh vrst oborožitve. Laschoberov-Gelcichov "Handbuch der Navigation" (Priročnik navigacije) je izšel leta 1890.

Med periodiko, ki je izhajala v Pulju, je treba izpostaviti mesečnik: "Mittheilungen aus dem Gebiete des Seewesens" (Poročila s področja znanosti o morju, 1873–1915,

42 letnikov), "Jahrbuch der meteorologischen und erdmagnetischen Beobachtungen" (Letnik meteoroloških in zemeljskomagnetnih opazovanj; 1897–1915) in "Almanach für die K. u. K. Kriegs-Marine" (Almanah c. kr. vojne mornarice; 1876–1918). Hidrografski zavod je izdajal tudi tednik "Kundmachungen für Seefahrer" (od 1878) in "Hydrografische Nachrichten" (od leta 1879).

Opombe

- Gareis, Anton (1897). *Geschichtliche Darstellung der Entwicklung des k.u.k. hydrographischen Amtes*. Pola: k.u.k. hydrographisches Amt, str. 15; Wagner, Walter (1997). O povijesti C. i kr. mornaričke knjižnice, u: Wagner, Walter i Dobrić, Bruno. *Mornarička knjižnica – K. u. K. Marine-Bibliothek*. Pula, Sveučilišna knjižnica, str. 108.
- Wagner, Walter, n. dj., str. 104.
- Gareis, Anton, n. dj., str. 16.
- Statut und Dienstes-Vorschriften für das hydrografische Wesen in S. M. Kriegs-Marine (1869). *Beilage A zum Marine-Normal-Verordnungsblatte*, XXXI. Stück, vom 23. September 1869., (Wien), § 2.
- Wagner, Walter, n. dj., str. 47; Gareis, A., n. dj., str. 9.
- Statut und Dienstes-Vorschriften (1869), n. dj., § 57.
- Isto.
- Kriegsarchiv Wien (KW), Marinearchiv, MM 1803, P. Nr. 1491: prilog: "Lista Generale", 6. 8. 1803.
- Wagner, Walter, n. dj., str. 126.
- Sastoji se od 22 sveska, veličine *folio*. Provjerom sam ustanovio da fond koji je pohranjen u Puli odgovara ovom inventarnom katalogu.
- "Do posljednjih dana listopada 1918. godine vođena inventarna knjiga Mornaričke knjižnice (posljednji zabilježeni upis: 18.471 od 25. 10. i 18.472 od 23. 10. (nadnevcu nabavke, op. B. D.) pokazuje ukupno 18.478 djela." KW, Ms KA Mp 191, dopis od 7. 3. 1952. Prema ovom katalogu 1914. je bilo 14.944 djela s 43.574 svazaka (usp. Wagner, Walter, n. dj., str. 124), što znači da do kraja 1918. tome treba pridodati još najmanje 3.528 svezaka (jer toliko iznosi broj naslova do kraja 1918., a svaki naslov računamo kao najmanje 1 sv.). Stoga ukupni broj svezaka iznosi minimalno 47.008.
- Npr. precrtano je prvo djelo navedeno u inventarnoj knjizi, *Annales maritimes et coloniales*, s ukupno 121 sveskom, a takvih je primjera više.
- Verona, Eva (1972). O našim bibliotečnim zahtjevima prema Austriji poslije prvoga i drugoga svjetskog rata i o njihovu izvršavanju, u: *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 18 (1972.), str. 104. Usp. i: Lukin, Roman (1986). *Mornarička knjižnica (K. u. K. MarineBibliothek)*. Pula: Povijesno društvo Istre., str. 41.
- Wagner, Walter, n. dj., str. 34.
- Jahrbuch der kais. kön. Kriegsmarine (1873), Wien, str. 71. Veličina prostora za smještaj knjiga bila je 9.48 m x 8.69 m,

- odnosno 6.80 m x 8.06 m, a veličina čitaonice 6.80 m x 8.06 m.
Usp. Gareis, Anton, n. dj., prilog 2. (nacrt zgrade). Za vrijeme anglo-američkih zračnih napada na Pulu 1944/45. zgrada je teško oštećena, pa danas postoji još samo dio njenog desnog krila s okretnom kupolom nekadašnje Zvezdarnice.
- 16 Wagner, Walter, n. dj., str. 108.
- 17 Usp. Dobrić, Bruno (2003). *Kultura čitanja i nacionalni pokreti*. Pula: C.A.S.H.
- 18 *Jahrbuch der kais. kön. Kriegsmarine*, n. dj., str. 85. Primjerak takvog priručnog kataloga još uvijek se koristi u knjižnici Ratnog arhiva Austrijskog državnog arhiva u Beču. U njega su upisana i djela koja su objavljena nakon 1918.
- 19 *Jahresbericht der K. u. K. KriegsMarine pro 1906.*, Wien 1907., str. 53.
- 20 KW, *Marinearchiv*, MM 1804. Nr. 860: dopis Ministarstva mornarice Zapovjedništvu mornarice, 26. 5. 1804.
- 21 Wagner, Walter, n. dj., str. 30.
- 22 N. dj., 34.
- 23 KW, *Marinearchiv*, 1833. M/c: *Catalogo dei libri, manoscritti e carte geografice lasciate da... M. Bos.*
- 24 *Statut und Dienstes-Vorschriften*, n. dj., § 45.
- 25 N. dj., § 56.
- 26 N. dj., § 57.
- 27 Nav. prema: Wagner, Walter, n. dj., str. 103.
- 28 Wagner, Walter, n. dj., str. 112.
- 29 KW, *Marinearchiv*, PK, 1866 IV-3/1.; Wagner, Walter, n. dj., str. 98.
- 30 *Katalog der K. u. K. MarineBibliothek*, 2. Fortsetzung, Pola 1896., str. V.
- 31 N. dj., str. VIII.
- 32 Isto.
- 33 *Jahrbuch der kais. kön. Kriegsmarine*, Wien 1873., str. 86.
- 34 Isto.
- 35 Wagner, Walter, n. dj., str. 108.
- 36 N. dj., 124.
- 37 Prvi svezak objavljen je 1886., njegov dodatak je objavljen 1900., a dva dodatna sveska 1905. i 1910.
- 38 Među ovima je i hrvatski prijevod: *Spomenica junačkih djela c. i kr. ratne mornarice (1898–1901, 4 sveska)*.
- 39 *Jahresbericht der K. u. K. KriegsMarine pro 1900*, Wien, 1901., 52. Broj svezaka ustanovili smo na osnovi statističkog pregleda prinova, oduzimanjem prosječnog godišnjeg priliva tih godina (500–1.000 svezaka) od ukupnog priliva 1874. godine (2.095).
- 40 *Jahrbuch der kais. kön. Kriegsmarine*, n. dj., str. 87.
- 41 KW, OK 1900 XIV-4/2, Nr. 2611.
- 42 *Jahresbericht der K. u. K. KriegsMarine pro 1895*. Wien 1896., str. 78.
- 43 Wagner, Walter, n. dj., str. 110–112, 122.
- 44 Veći broj publikacija pulskog Hidrografskog zavoda tiskan je u ljubljanskoj tiskari Kleinmayr & Bamberg i u pulskoj tiskari Josipa Krmpotića.
- 45 Verona, Eva, n. dj., str. 104.